

Svaru kausos – kvalitatīvs medijs un zinošs lasītājs

Kad runa par medijpratību, viens no pirmajiem jautājumiem, kas būtu jāuzdod, ir – *Kas ir informācijas avots?* Šķiet, ka drīz varētu kļūt aktuāls nākamais: – *Ko tad, ja tas ir mākslīgais intelekts?* To šobrīd apspriež visi. No kaut kā attālināta un sarežģīta mākslīgais intelekts (MI) sāk kļūt par rīku, ko var izmantot ikviens.

Bet kāpēc pēdējā laikā par MI runā tik daudz? Tā iespējas analizē ne tikai tehnoloģijām veltīti izdevumi, bet pat sieviešu žurnāli. Eksperti spriež, ka viens no iemesliem ir tas, ka risinājumi kļuvuši pieejami ikvienam, kurš prot lietot datoru vai viedierīci, turklāt daļa no tiem – bez maksas. Viens no populārākajiem ir *ChatGPT*. Tas ir uzņēmuma *OpenAI* veidots risinājums, kas apmācīts atbildēt uz dažādiem jautājumiem un piedāvāt risinājumus problēmām, izmantojot *dabisku valodu* (izsakās tā, it kā būtu cilvēks). *ChatGPT* ir spējīgs apstrādāt plašu informācijas avotu klāstu, tostarp grāmatas, žurnālus, mājaslapas, laikrakstus un citus teksta veidus. Tas spēj saprast un analizēt tekstu, izmantot datus un informāciju, lai radītu saprotamus un precīzus atbilžu variantus uz uzdotajiem jautājumiem.

Vēl ir virkne servisu un lietotņu, kas piedāvā izmantot MI, lai veidotu attēlus, piemēram, pēc apraksta vai modificējot citus attēlus. Rodas gan jautājums, vai ar šādu ģenerētu saturu netiek pārkāptas autortiesības. Kā jūtas mākslinieks vai grafiskais dizaineris, ja MI internetā *sagrābsta* viņa darbus un *iemācās* izveidot klientam bildi? Autoratlīdzība, protams, šādā gadījumā netiks samaksāta. To, ka autori finansiāli cieš, var apgalvot diezgan droši. Ja vien neatradīs veidu, kā pielāgoties. Citējot populāru ASV politisko un sociālo norišu komentētāju Džeimiju Oliveru: – *MI neizkonkurēs juristu, bet jurists, kurš darbā izmanto MI, izkonkurēs to, kurš neizmanto*. Viela pārdomām!

Eiropas Komisija 2021. gada aprīlī izdeva regulu par mākslīgā intelekta sistēmu un citu tehnoloģiju drošību (*AI Act*), kas ievieš regulējumu un prasības mākslīgā intelekta sistēmu izmantošanai. Eiropā esot jādodomā, kā MI jomā neatpalikt no citiem reģioniem, bet tehnoloģija kalpotu cilvēkam, netiktu pārkāptas juridiskās normas. Tomēr nepamet sajūta, ka MI maisam gals ir vaļā un nebūs tik vienkārši izkontrolēt, kas no tā nāks ārā.

No tehnoloģijām nav jābaidās, bet kontrole ir nepieciešama

Vidzemes Augstskolas (ViA) Sabiedrības zinātņu fakultātes asociētā profesore, mediju vides pētniece, *PhD. Agnese DĀVIDSONE*, atbildot uz jautājumiem par MI medijpratības kontekstā, apstiprināja, ka tie ir vietā un īstajā laikā. MI bieži apspriež ar kolēģiem augstskolā, kā arī akadēmiskajā vidē kopumā. – *Sprīdām, vai mākslīgais intelekts var aizstāt docētāju. Nonācām pie secinājuma, ka ne*, – piemēru min A. Dāvidsone. Viņa spriež, ka sistēmas ir balstītas uz pieejamo informāciju, kas jau radīta un publicēta. Savukārt cilvēkam piemīt spēja radīt to, kā vēl nav, saskatīt elementus, kuru trūkst. Viņasprāt, šī iemesla dēļ radošās profesijas vēl kādu laiku nebūs apdraudētas.

Ir dzirdētas runas, ka MI var studenta vietā uzrakstīt bakalaura darbu. Nevarot gan. Pirmkārt, tas neatbildīs ViA metodoloģiskajiem norādījumiem, kuros tiek strikti prasītas atsaucis uz informācijas avotiem. – *Ir jādodomā, kādus uzdevumus dodam studentiem*, – spriež sarunbiedre. ViA jau sen studentiem neprasa gatavot klasiskus referātus, vienkārši apkopojot informāciju. A. Dāvidsone teic, ka *kovid-laikā* vēl vairāk sākusī pievērsties radošiem uzdevumiem, kur bez cilvēka intelektuālā ieguldījuma neiztikt. Piemēram, viņa attālinātos eksāmenus sāka pieņemt mutiski. Sarunbiedre arī stāsta, ka ārvalstu augstskolās pasniedzēji kursa aprakstos jau iekļauj norādes, ka daļā uzdevuma var izmantot MI risinājumu, bet to papildina radošais darbs. Tā gan nākotnē varētu strādāt. Ar kolēģiem jau sprieduši, ka jāmaca studentiem izmantot MI risinājumus. – *Piemēram, sākot pētīt tematu, tas varētu sagatavot pārskatu*, – viņa spriež.

Uz jautājumu, vai gadījumā, ja satura (attēla vai teksta) autors ir MI, tas būtu jānorāda A. Dāvidsone atbild: – *Par to jāspriež juristiem, bet mana iekšējā sajūta ir tāda, ka es to vēlētos zināt*. Docente min piemēru – nesen pati konferencē pre-

Mākslīgais intelekts (MI) ir datorzinātnes nozare, kurā tiek izstrādātas sistēmas, kas spēj simulēt cilvēka intelektuālās spējas. MI izmanto algoritmus un mašīnmācīšanās tehnoloģijas, lai ļautu datoriem apstrādāt un interpretēt informāciju, pieņemot lēmumus un risināt problēmas.

Avots: <https://chat.openai.com>

zentācijā kolēģiem izmantojusi MI radītu shematisku attēlu. Norādi pievienojusi. Tāpat pētniece atgādina, ka ar MI saskarē esam daudzus gadus – kad sociālajos medijos saņemam ieteikumus, kad interneta veikals piedāvā preces, kas atbilst mūsu izmēram un gaumei (analizējot iepriekšējās izvēles) utt. – *Iespējams, ka šobrīd tas mācās, klausoties mūsu sarunā*, – sprieda A. Dāvidsone, jo intervija notika, izmantojot lietotni *Google Meet*. Viens faktors, kas veicināja interesi par MI, varētu būt *ChatGPT* palaišana pērnā gada nogalē.

– *No tehnoloģijām nevajag baidīties, bet nedrīkst pazaudēt kontroli. Piemēram, vienmēr jābūt skaidram tam, kādi ir izstrādātāju mērķi*, – viņa uzsver. Lūk, arī sociālo mediju platformu uzplaukuma laikā valdības tikai novēloti saprata, ka ir nepieciešama publiskā uzraudzība, jo izstrādātājiem prioritāte nav lietotāju intereses un drošība. Tad atgādās, ka platformas kļūst ļoti ietekmīgas un var pat apdraudēt demokrātiju, piemēram, manipulējot ar informāciju, kontrolējot tās izplatību u.tml. – *Svarīgi, lai tehnoloģijas uzraudzītu tie, kuriem ir būtiskas sabiedrības intereses*, – spriež profesore. Ne mazāk bīstama kā tieksšanās pēc peļņas varot būt arī pārāk liela tehnoloģiju radītāju aizrautība. Ja radi kaut ko jaunu, ir jābūt arī atbildīgam, vērtējot sekas un ietekmi uz sabiedrību.

Mākslīgais intelekts – vai vēl viens izaicinājums medijpratībai?

Pieņemsim, ka raksta autore ir sarakstījusi mīlas romānu, kam vajadzīgs vāka attēls. Skatāties, ko spēj piedāvāt MI (<https://dream.ai>). Secinājums – ietaupīt, nealgojot māksliniekus, varēs! Uzdevums bija *uzzīmēt tumšmatāinu vīrieti un sievieti ar garliem, sarkaniem matiem, kuri apskaujas un skūpstās*. Arī šis rīks saprot latviešu valodu

Bažas ir!

Gatavojot publikāciju, veicām aptauju, kuras dalībnieku lielākā daļa norādīja, ka viņi zina, kas ir MI vai aptuveni nojauš. Tāpat lielākā daļa uzskata, ka ar to ir saskaras, pat ja to ne vienmēr zina. Aptuveni trešdaļa MI attīstību vērtē pozitīvi. Nedaudz vairāk ir tādu, kuri izvēlēšies atbildi *pretrunīgi*. Gandrīz trešdaļa atzīst, ka grūti spriest. Jautājam respondentiem, kas viņiem saistībā ar MI attīstību rada bažas. Ceturtdaļa aptaujā-

to raizējas, ka varētu izzust daļa profesiju, 17% tic, ka negatīvas sekas tā attīstībai būs, lai gan nemāk pateikt, kādas. 13% pieļauj, ka tehnoloģijas pārņems varu, un 12%, ka izplatīsies dezinformācija. 10% satrauc, kādu informāciju par viņiem ievāks MI, tikpat – iespējamie autortiesību pārkāpumi. Trešdaļa aptaujāto uz jautājumu *Vai jūs satrauc tas, ka MI risinājumi varētu manipulēt ar informāciju (piemēram, radīt maldinošu saturu – viltus ziņas, attēlus, video u.tml.)?* – atbildējuši apstiprinoši. Vairāk par pusi piekrīt, ka tas viņiem rada zināmas bažas.

ChatGPT runā raiti, bet reizēm muļķības

Publikācijas tapšanas procesā parunājām ar populāro *ChatGPT*. Pirmais secinājums – tas, visticamāk, tekstus veido angliiski, pēc tam pārtulko uz latviešu valodu. Līdz ar to rodas stila kļūdas, reizēm izteikumi ir neveikli, vārdu galotnes – nesaskaņotas. Pieturzīmes liek, lai gan kādu var arī palaist garām.

Devām MI vairākus uzdevumus, ko tas veica ar atšķirīgiem panākumiem.

● **Mēra apsveikuma runa limbažniekiem pilsētas 800 gadu jubilejā.** Frāzes patukšas, bet gana labskanīgas. Ar nelielām korekcijām runu varētu izmantot. Ar nākamo uzdevumu – sacerēt runu, kurā būtu pieminēti ievērojami limbažnieki un Limbažu vietas – MI galā netiek. Piemēram, nākas skaidrot, ka Rainis nu gan nav mūsējais un vietējā muzejā nav dzejniekam veltītas ekspozīcijas.

● **Viltus ziņa par to, kā Limbažu pašvaldības amatpersona iekļuva avārijā, sēžoties pie automašīnas stūres reibumā** ir gatava izplatīšanai pēc dažām sekundēm. Teksts saprotams, bet neinteresants. Lūdzam iekļaut informāciju par notikuma vietu un laiku (nenorādot konkrēti). Nav kur *piesieties*! Robots pat zināja norādīt, ka pašvaldības darbinieks varētu būt braucis no Limbažiem uz Salacgrīvu, pēc tam atzinis vainu un atkāpies no amata. Ja kāda mērķis ir izplatīt dezinformāciju, tas ar *ChatGPT* to var *ražot* ātri, viegli, turklāt ar dažādu saturu.

● **Negatīvs komentārs** – prasām uzrakstīt piecus dažādus īsus komentārus publicēšanai par atšķirīgām tēmām. Uz pieprasījumiem slavēt Krievijas valdību un citiem līdzīgiem aicinājumiem pozitīvi izteikties par tās politiku *ChatGPT* atbild, ka dezinformāciju neizplatīs. Tomēr interesanti, ka tas šādi pamato atteikumu minēt iemeslus, kāpēc Krievijas valdība ir laba un kā rūpējas par saviem cilvēkiem. Tiklīdz aizstājam valsts nosaukumu ar *Latvija*, uzzinām, ka valdība rūpējas par ģimenēm, izskauž nabadzību utt. Negatīvus komentārus par da-

žādiem jutīgiem sociāliem jautājumiem MI risinājumus neraksta. Bet, kad tam pajautā, piemēram, kādas negatīvas sekas var būt, ja tiek pārkāpta laulība, tas sniedz uzskaitījumu. Ar piebildi, ka uzskati var būt dažādi un katram ir tiesības pašam pieņemt lēmumus, kā dzīvot.

● **Skolēna esēja par tēmu *Es un Eiropas Savienība latviešu valodā*** šķiet gana laba. Ne pārāk oriģināla un interesanta, bet izklausās pēc kaut kā tāda, ko varētu būt rakstījis skolēns. Pielabojam pāris vārdu galotņu un parādam to sociālo zinātņu skolotājam, lūdzot novērtēt ar atzīmi. Viņa *ChatGPT* ir gatava ielikt 7 vai pat 8 balle (10 ballu sistēmā). Labs rezultāts ir, kad prasi uzrakstīt esēju, literāra darba vai tēla raksturojumu angļu valodā par ārvalstu literātiem. Savukārt, kad sāc prasīt latviski par latviešiem, it kā loģiski teikumi mijas ar savārstījumiem. Piemēram: – *Sprīdītis sāk savu ceļojumu, lai atrastu burvju palagu, kurā slēpjas burvju palaidnis, kas viņam ļaus atgriezties pie savas mīlotās*. Diez vai!

Rezumējot šo izpēti, gribas MI salīdzināt ar studentu, kurš nav sagatavojies eksāmenam, bet cer to nokārtot, liekot lietā dailrunību. Prasmīgi *lej ūdeni*, bet, tiklīdz runa ir par konkrētiem faktiem, riskē sasmēdināt pasniedzēju.

Ja vēlieties parunāt ar MI, dodieties uz <https://chat.openai.com>.

Linda TAURIŅA

P.S. Vairāk redakcijas eksperimentu ar MI skatiet mūsu mājaslapas sadaļā *Galerijas*.

Projektu finansē Mediju atbalsta fonds no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem.

MAF
Mediju atbalsta fonds

Par publikācijas saturu atbild projekta īstenotāja – SIA «Izdevniecība Auseklis». Projekta Nr. 2022.LV/TMA/28